

Filmlerle Öğrenmek: Derslik Deneyimlerine Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Bakmak

Aslıhan Doğan-Topçu*

Öz

Sinema bir sanat dalı ve bir kitle iletişim aracı olarak sıklıkla incelenmektedir. Filmler bu işlevlerinin yanı sıra uzun zamandır eğitime yardımcı bir araç olarak da görülmektedir. Görsel işitsel materyallerin, özellikle filmlerin eğitim materyali olarak kullanımı ile öğrencilerin kavramları somutlaştırması kolaylaşmaktadır. Filmlerin toplumsal cinsiyet ve medya derslerinde kullanımı da, öğrencilerin bu kavramı sorgulamalarına yol açma potansiyeli taşımaktadır. Türkiye gibi cinsiyet eşitsizliğinin güçlü biçimde deneyimlendiği bir ülkede, filmlerin materyal olarak kullanıldığı toplumsal cinsiyet temalı derslik deneyimlerinin incelenmesinin alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Buradan hareketle çalışmanın amacı, sinema sektörünün üreticilerini yetiştiren İletişim Fakültelerinde yürütülen ilgili derslerin kullanım pratiklerini açığa çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda, öncelikle ilgili alanda ders veren öğretim elemanlarına ve filmlerin materyal olarak kullanıldığı derslerin öğrencilerine birer anket yönetilmiştir. Alınan yanıtlar doğrultusunda, derslerde materyal olarak kullanılan filmler, sinemanın toplumsal cinsiyet temsillerinin inşasına etkisi bağlamında incelenmiştir. Çalışmanın önemli bulgularından biri, öğretim elemanlarının filmleri ders materyali olarak kullanma amaçları ile öğrenci deneyimlerinin örtüşmediği ve öğrenciler için toplumsal cinsiyet kavramını anlamlandırmada filmlerin diğer materyallerden daha etkili olduğudur. Öğrenciler açısından filmlerin toplumsal cinsiyet pratiklerini anlamlandırmanın aracısına dönüştüğü ve egemen dışı kimliklerin tanındığı eşitlikçi bir derslik deneyimine alan açtığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: sinemada toplumsal cinsiyet temsilleri, eğitimde filmlerin kullanımı, medya, görsel-işitsel materyal olarak filmler.

Learning through Films: Looking at Classroom Experiences from a Gender Perspective

Işıl Kızılırmak**

Abstract

Cinema is frequently studied as a branch of art and mass media studies. In addition to these functions, movies have long been seen as an aid to education. With the use of audio-visual materials, especially movies, as educational material, it becomes easier for students to concretize the concepts. The use of movies in gender and media classes has the potential to cause students to question this concept. In a country like Turkey, where gender inequality is high, it is thought that examining gendered classroom experiences, in which movies are used as material, will contribute to the literature. From this point of view, the aim of the study is to reveal the usage practices of the related courses conducted in the Communication Faculties that train the future professional to the cinema industry. For this purpose, a questionnaire was administered to the lecturers in the field and to the students of the courses in which movies were used as material. In line with the answers received, the films used as materials in the lessons were examined in the context of the effect of cinema on the construction of gender representations. One of the important findings of the study is that the instructors' purposes of using movies as course material and student experiences do not match, and that movies are more effective than other materials in making sense of the concept of gender for students. For students, it has been seen that movies have turned into a means of making sense of gender practices and opened up a space for an egalitarian classroom experience where non-dominant identities are recognized.

Keywords: gender representation in cinema, using film in teaching, gender and media, films as audiovisual materials.

* Prof.Dr. Aslıhan Doğan-Topçu, Mersin Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, Mersin-Türkiye. E-posta: aslihandt@mersin.edu.tr. ORCID No: 0000-0001-5538-314X.

** Işıl Kızılırmak, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Ana Bilim Dalı (Doktora Öğrencisi). E posta: kizilirmakisil@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-1856-0634.

Giriş

Birey, gündelik deneyimlerinde toplumsallaşma aracılığıyla farklı pek çok rol ve tutum edinir. Bireyin toplumsallaşmasında etkin rol oynayan unsurlardan biri, kısaca etkili bir dönüşüm süreci olarak ifade edebileceğimiz, eğitimidir. Toplumsallaşma aracılığıyla edinilen diğer roller gibi, toplumsal cinsiyete uygun rol ve tutumların öğrenilmesi de, sürecin bir parçası olarak, bireyin cinsiyetçi ideolojiye uygun hale getirilmesini sağlar. Aile, eğitim ve kitle iletişim araçlarıyla bireyleri belirli kalıplar içerisinde düşünüp davranmaya yönelten cinsiyetçi ideoloji, toplumsal yaşamın her alanında ve anında yeniden üretilse de içselleştirilişi yoğun olarak eğitim kurumları ve medya metinleri aracılığıyla gerçekleşir. Kitle iletişim araçlarının tümü gibi sinema da kültürel temsillerin üretildiği, pekiştirilerek yeniden dolaşıma sokulduğu bir alandır ve bu kültürel temsiller içerisinde en yaygın olanlarından biri de cinsiyete ilişkin olanlardır (Ryan & Kellner, 2010:17-18). Bu bağlamda filmler, egemen cinsiyetçi ideolojiye uygun temsiller barındırırlar. Bu nedenle çalışmada, sözü edilen filmleri üretme ihtimali de bulunan bireylerin yetiştiği İletişim Fakültelerindeki Toplumsal Cinsiyet ve Medya derslerinin derslik deneyimlerine odaklanılmıştır. Geleceğin medya sektörü çalışanları olan öğrencilerin görüşleri, filmlerin eğitim materyali olarak kullanımıyla cinsiyetçi ideolojinin tartışmaya açılması bağlamında incelenmiştir.

Ataerkil kodların medya aracılığıyla yeniden üretimine alanın eğitim sürecinden bakmak, Dünya Ekonomik Forumu 2021 Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu'na göre¹ 156 ülke arasında genel sıralamada 133., kadınların eğitime katılımında ise 101. sırada yer alan Türkiye'de ayrıca önem taşımaktadır. Bu raporda da görüldüğü gibi, Türkiye'de feminist mücadelenin, cinsiyet eşitsizliğini görünür kılma ve yok etmeye yönelik iradesiyle gelinen noktaya rağmen, gündelik yaşamı kuşatan cinsiyetçiliğe karşı, her alanda hâlâ alınması gereken çok fazla yol olduğu açıktır. Sayılan (2012:14), bilgi süreçleri ve kültürel ortam aracılığıyla eğitim sistemlerinin, egemen cinsiyetçi kalıp yargıların üretilmesinde kilit rol oynamaya devam ettiğine dikkat çekmekte ve eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğine odaklanan araştırmaların, açıkça toplumsal cinsiyet eşitliği politikasının sürdürüldüğü zamanlarda dahi, egemen kadınlık ve erkeklik rollerinin yeniden üretildiğini gösterdiğine değinmektedir. Bir yandan kız çocuğu ve kadınların eğitime ilişkin projelerin sayısında artış görülürken diğer yandan aynı kişiler için eşit ve nitelikli eğitime ulaşmak zorlaşmaktadır. Tan (2008:52-57), eğitim sisteminin cinsiyetçiliği yeniden üreten yapısını incelerken, alandaki kaynak ve yapısal düzenlemelerin geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri ile bütünleştiğine, eğitime erişim ve süreç içinde kalabilmeye ilişkin farkın, yükseköğretim basamağında belirginleştiğine değinmektedir. Erkekler için yükseköğretime devam edebilmek olağan, kadınlar için ise çaba gerektiren bir süreçtir. Müfredat, eğitim politikaları ve eğitime katılım göstergelerinin ortaya koyduğu sonuca göre de, toplumsal cinsiyetin eğitim alanında anaakımlaştırılması henüz tamamlanmamıştır (Göğüş-Tan, 2018:140-143). Ancak süreç tamamlanmamış olsa da, YÖK Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Üniversite Çalıştayı sonrasında yayınlanan Tutum Belgesi² gibi düzenlemeler, yükseköğretim alanında toplumsal cinsiyet eşitliğinin

anaakımlaştırılmasına katkı koymuştur. 29.05.2015'de yayımlanan YÖK Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Üniversite Çalıştayı Sonuç Raporu (Tutum Belgesi), Toplumsal Cinsiyet Eşitliği dersinin aynı veya farklı adla yükseköğretim programlarında yer almasını, yükseköğretim kurumlarında kadın araştırmaları merkezlerinin kurulmasını, toplumsal cinsiyet eşitliği odaklı çalışmaların lisansüstü programlarda teşvikini, kurumların öğrenciler dışındaki bileşenleri için de cinsel taciz ve mobbing konularında düzenlemeler yapılmasını, kadın öğretim elemanlarının güçlendirilmesi ve zorluklara karşı başvurabilecekleri kanallar geliştirilmesini hedefleri kapsamına almıştır (Göğüş-Tan, 2018:72-74). Hedeflerin üniversite bileşenlerini kapsaması, bütünlüklü bir farkındalık yaratmanın amaçlandığını göstermişse de proje devam etmemiştir. Özetle, Göğüş Tan'ın da vurguladığı gibi, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğine dair göstergeler hedeflere henüz yaklaşmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Akademisyenlerin toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin farkındalıklarını ölçmeyi amaçlayan Yıldırım, Ergüt ve Camkırın (2017) tarafından yapılan çalışmada da benzer verileri açığa çıkarmaktadır. Çalışmada toplumsal cinsiyet temalı haberlerden yola çıkarak hazırlanan sorulara verilen doğru cevap sayısı ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farka rastlanmış ve kadın akademisyenlerin toplumsal cinsiyet farkındalığının daha yüksek olduğunu gösteren sonuçlar, kavramın hâlâ bir kadın hakları sorunu olarak algılanması ile ilişkilendirilmiştir. Bu ve benzeri çalışmalarda, akademisyenlerin medyada yer bulan gündemlere daha hâkim olduğunun açığa çıkması ile medyanın toplumsal cinsiyet farkındalığı yaratmadaki öneminin altı bir kez daha çizilmektedir (Yıldırım vd., 2017:40-45). Toplumsal cinsiyet kavramının bilinirliğinde medyanın etkisi göz önünde bulundurulduğunda, bakışımız bir kez daha İletişim Fakültelerine çevrilmiştir. Cangöz (2013), İletişim Fakültesi öğrencilerinin şiddete karşı tutumlarını incelediği çalışmasında, toplumsal cinsiyetin ülke gündemindeki yansımaları konusunda öğrencilerin yeterince bilgi sahibi olmadıklarını belirtmektedir. Cangöz (2013:57), öğrencilerin toplumsal cinsiyet kavramını net biçimde tanımlayamamasını, önceki eğitim basamaklarında alınamayan toplumsal cinsiyet eğitiminin lisans eğitimine de dahil olmayışıyla ilişkilendirmektedir.

Toplumsal cinsiyet medya ilişkisine odaklanan bu çalışmaların sonuçlarından hareketle, toplumsal cinsiyet eşitliğine dair farkındalığın hem öğrenciler hem de öğretim elemanları açısından hâlâ gelişmemiş olduğunu söylemek mümkündür. Medyanın süreçteki rolü göz önünde bulundurulurken geleceğin iletişimcileri hem de onları yetiştiren öğretim elemanları açısından toplumsal cinsiyet ve medya derslerinin etkisinin açığa çıkarılması önem kazanmaktadır. Buradan hareketle çalışmanın amacı, İletişim Fakültelerindeki Toplumsal Cinsiyet ve Medya temalı derslerde eğitim materyali olarak kullanılan ve kavrama için yerleşik kabulleri tartışmaya açma potansiyeline sahip filmlerin kullanım pratiklerini ders yürütücüleri ve öğrenciler açısından açığa çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda, filmlerin eğitim materyali olarak kullanıldığı derslik deneyimlerini incelemek üzere ders yürütücüleri ve dersi alan öğrencilerin görüşleri anket çalışması ile toplanmıştır. Elde edilen bulgular, materyal olarak kullanılan filmlerin toplumsal cinsiyet kavramının

anlamlandırılması ve tartışılmasına etkisi bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Görsel İşitsel Materyal Kullanımının Derslik Deneyimine Etkisi: Filmlerle Somutlaşan Bilgi

Bilindiği gibi teknolojik gelişmeler sadece gerçekleştirildikleri alanla sınırlı kalmaz ve öngörülebilir ya da öngörülemez biçimde farklı değişikliklere yol açar. Gelişen teknolojinin görsel işitsel materyal kullanımına etkisiyle öğrenme süreçlerinin dönüşmeye başlaması da bu sonuçlardan biridir. Elbette bu dönüşümü, öğrencilerin hayatlarını büyük ölçüde teknoloji ile biçimlendiren ilgi ve taleplerinden bağımsız düşünmek olası değildir. Öğretim süreçlerinde görsel işitsel materyallerin, özellikle de filmlerin, eğitim materyali olarak kullanımı ile öğrencilerin derse yönelik ilgisinin artması ve geleneksel yollarla kavranması güç olabilecek kimi konuların daha kolay anlaşılması ve somutlaştırılması mümkün olmaktadır (Başboğaoğlu, 2011; Levent, 2011). Öğretimin en başarılı halinin somuttan soyuta ve basitten karmaşığa doğru yapılandığını düşünen eğitim bilimci Dale, sözel ve görsel semboller, hareketli resimler, radyo, plak gibi göz ve/veya kulakla algılanan materyalleri, bilgi edinme sürecinin en önemli araçları arasında değerlendirmektedir (Demirel & Yağcı, 2011:22-23). Dale'ın *Yaşantı Konisi* adını verdiği çalışmanın bulgularına göre, insanlar öğrendiklerinin %83'ünü görme ve %11'ini işitme duyularıyla edinmektedirler (Yalın, 2012:21). Levent (2011), hitap edilen duyu organı sayısı ile öğretimin kalıcı ve anlamlı olması arasındaki doğrusal ilişkiyi açığa çıkaran çalışmalarını incelerken, teknolojik gelişmelerden faydalanan materyal kullanımının algılama, ilgi uyandırma ve öğrenmeyi kolaylaştırırken, bilgiyi pekiştirerek kalıcılığına yardım ettiğine değinmektedir. Öğrenilenlerin hatırlanma yüzdesine odaklanan çalışmalar, öğrencilerin okuduklarının %10'unu, gördüklerinin ve işittiklerinin ise yüzde %50'sini hatırladıklarını ortaya koymaktadır (Levent, 2011:28-32). Başboğaoğlu da (2011:68), görsel işitsel materyallerin, eğitim süresini nitelikten ödün vermeden kısaltıp, bilgiyi kavrama, içselleştirme ve daha üst düzeye taşımada etkin olduğuna dikkat çekmektedir.

Film/videolar ise, kavramların öğretilmesi ve öğrenilmesinde diğer görsel işitsel materyallere göre daha etkilidir. İnsan ilişkilerine yönelik problemleri gözlemlene ve analiz etme fırsatı tanıma, yarattığı duygusal kazanımla bireysel/ sosyal tutumların şekillenmesine etki, dramatizasyon deneyimiyle çatışmalı başlıkları tartışmaya açma olanağı ve farklı gruplarca izlenerek ortak tecrübeler edinilmesine imkân sağlama ile diğer materyallerden ayrılırlar (Yalın, 2012:140-141). Filmler, düşünmeyi canlandırma, bilginin anlaşılabilirliğini arttırma, odaklanma, ve ilişkileri gösterip karşılaştırma yapma, farklı bakış açıları kazandırma işlevleri ile "başkalarının yaptıklarını gözleyerek, görme ve işitme duyu organları kullanılarak edinilen en somut yaşantıları sunan öğretim araçlarıdır" (Çelik, 2011:41). Filmlerin eğitim materyali olarak kullanılmasına ilişkin çalışmaları inceleyen Birkök (2008), ortak bulguların, öğrenme sürecinin zevkli ve verimli kılınmasına, bilginin anlamlı ve kalıcı hale gelmesine, teorik içeriğin anlaşılabilirliğine ve öğrencilerin kendileri ile çevrelerindeki olayları sosyal seviyede kavramlarına katkı sağlamak olduğuna değinmektedir. Soyut düşünceleri somutlaştırma, sosyal teorileri anlamlandırmaya

katkısı; görüntü, hareket ve sesi bir arada kullanarak yazılı bir metinde aynı sürede aktarılabilmesi neredeyse imkânsız olan boyutta bilgiyi aktarmaya imkân tanıyan nitelikleriyle filmler, geleneksel yöntemlerden çok daha güdüleyici ve canlandırıcı pedagojik kaynaklara dönüşmektedirler. Filmlerin özellikle son yıllarda etkili bir materyal olarak kullanımını, seyirci kitlesi olan gençlerin görsel medyayla ilişkisinden bağımsız düşünmek olası değildir, gençler geleneksel eğitim materyallerine kıyasla, görsel kültüre ait materyallerle daha yoğun etkileşim içine girmektedir (Birkök, 2008:3-9).

Etkili bir eğitim materyali olan ve farklı sanat dallarını kapsayarak daha zengin bir dil yaratan sinema filmleri 1907'den beri eğitim amacı ile kullanılmakta ve konunun somutlaştırılmasında, analiz edilmesinde, kalıcı olmasında, sürükleyiciliği ile olay örgüsünün çözümlenmesinde, öğrencilerin çözüm önerisi üretme becerilerinin gelişmesinde etkili olmaktadır (Öztaş, 2007:119). Yakar-İnce (2012) filmlerin eğitim materyali olarak kullanımı ve bu konudaki araştırmaların, sinemanın sosyokültürel tarih aktarıcılığı işlevi taşımaya başladığı savaş yıllarında artış gösterdiğini belirtmektedir. 1980'li yıllara dek, okullarda ders konularının filmle öğretimine odaklanan çalışmalar yapılmışsa da, filmlerin dersliklere girişi bilgisayar teknolojisinin yaygınlaşmasıyla kolaylaşmıştır. Türkiye'de de filmlerin eğitim amaçlı kullanımı, dünyadakine benzer bir seyir ile, savaş süreçlerinde ordu üzerinden gerçekleşmiş, 1950'li yıllardan itibaren ise öğretimin çeşitli kademelerinde kullanımına ve materyal geliştirmeye dönük araştırmalar artmıştır (Yakar-İnce, 2013:22-28). İlerleyen dönemlerde teknolojik gelişmelerin etkisiyle, filmlerin eğitim materyali olarak kullanımı yaygınlık kazanmıştır.

Filmlerin toplumsal cinsiyet ve medya derslerinde eğitim materyali olarak kullanımına ilişkin derslik deneyimlerini daha doğru bir bakışla değerlendirebilmek için ise toplumsal cinsiyet kavramına ilişkin kısa bir değini yapmak ve sinemanın cinsiyetçi ideolojisinden söz etmek gerekir. Toplumsal cinsiyet kavramı ilk kez, cinsler arasındaki ilişkinin toplumsal olarak örgütlenmesini açıklamak için 1960'ların ikinci yarısından itibaren kullanılmış, Stoller kavramı cinsiyetin biyolojik temelli inşasını reddetmek bağlamında değerlendirmiştir (Scott, 2007; Segal, 1992). İlerleyen yıllarda Oakley (1972) cinsiyet rollerinin kültürel olarak kurulduğunu ilan ederek, feminizm için ufuk açıcı bir katkı sunmuştur. Oakley, "kadın(s)lık ve erkek(s)liğin (feminity and masculinity) toplumsal dönüşüme açık davranış ve varoluş biçimleri olduğunu" dile getirmiş, Rubin ise (1975) kavramı, "toplumsal olarak dayatılmış cinsiyetler-arası bölünme" olarak açıklamıştır (Acar-Savran, 2009:233-234). Toplumsal cinsiyet, kısaca, biyolojik farklılıklarla değil ideolojik olarak kurgulanan "kadın" ve "erkek" kimliklerinin toplumsal olarak inşa edilmesini açıklamaktadır. İnşa edilen bu kimlikler yani toplumsal cinsiyet ideolojisi çeşitli mecralar aracılığıyla dolayımlanır. Literatürde sıkça aile, okul, kitle iletişim araçları başlıkları altında toplanan bu mecralardan sinema da temsilleri yansıtan ve yeniden üreten bir iletişim aracı ve sanat dalı olarak, kültürel temsillerin içselleştirilerek benliğin bir parçası haline gelmesine katkı sağlar (Ryan & Kellner, 2010:37).

Seyretme Hazzının İktidarla İlişkisi: Sinemada Anlam ve Temsil

Sinemanın kültürel temsilleri yeniden üretmesi ve seyirci etkileşimine dair alan literatüründe pek çok kuramsal çalışma gerçekleştirilmiştir. Seyirci etkileşimine odaklanan sinema kuramlarının radikal biçimde yön değiştirmesi ise 1970'lerde, psikanalitik kuramdan özellikle Lacan'dan etkilenen ve sinemayı "psşik bir aygıt" olarak betimleyen çalışmaların, seyirciyi de bu aygıtın parçası olarak yorumlaması ile başlamıştır (Erdoğan, 1993:31). Baudry'nin sinematografik aygıtı, Platon'un gerçeklik ve idealar dünyasını anlamlandırmada kullandığı mağara metaforu³ ile yorumlayışı sinemanın seyircide yarattığı gerçeklik yanılsamasını anlamada ufuk açıcudur. Bu yoruma göre, karanlık sinema salonunda tıpkı mağaradaki tutsaklar gibi edilgin olan seyirci, sinema perdesine yansıtılan imgeleriyle yıldızları seyrederken tutsaklarınkine benzer bir deneyim yaşamaktadır. Psikanaliz açısından da, sinema salonundaki seyircinin yalıtılmışlık ve edilgenliği ana rahmine dönüşle ilişkilidir, görme arzusu birincil sürecin parçası olduğundan, seyirci görüntüyle beslenmek istemektedir. Seyirci perdeye bakarken, özne konumunda ve bakışın sahibidir, bakma arzusunu bakmaktan duyduğu hazla biçimlendirir ancak imgeleri kontrol edebildiği konusunda bir yanılsama içindedir. Seyircinin gerçeklik ve yanılsama arasındaki konumu, ideolojik etkilenmenin odağındadır; özdeşleşme, fantezi, arzu süreçleri sinematografik mekânın yarattığı etkiye bağlıdır. Sinema salonunun mekânsal düzenlemesinin etkisiyle edilgin durumdaki seyirci, ilkel hazzı yeniden deneyimlediği yanılsamasına kapılır (Erdoğan, 1993:32-34).

Sinemada klasik anlatı, seyirci özdeşleşmesi üzerine kuruludur ve tüm araçlarıyla seyirciye izlediğinin bir film olduğunu unutturmak üzere örgütlenmiştir, biçimsel uyuşmaları da ayna evresindeki çocuğun ayna ile kurduğu ilişkiye benzerdir. Filme dahil olma arzusundaki seyirci, gördüğü yansıma kendisine ait olmadığından özdeşleşme sürecine girer. Özdeşleşme, sinematografik aygıtın antropomorfik (insanbiçimci) oluşu ile kolaylaşmaktadır (Büker, 2000-2003), kamera insan gözü gibi işler. Büker (1996:168), Freud'dan hareketle, film seyretme deneyiminin çocuğun ideal ego evresindeki deneyimiyle benzeştiğini belirterek, yüce bir varlık olarak idealize edilen ancak sonradan kaybedilen imgenin, sinema perdesinde özdeşleşilen yıldızlar aracılığıyla bulunduğunu söyler. Erdoğan (1992) ise, sinemada özdeşleşmeyi haz bağlamında yorumlarken, başkalarına ait görüntüyü seyretmenin/dinlemenin hazzının "algılamanın, dikizciliğin hazzı" olduğuna dikkat çeker; seyirci ile görsel imge arasında doğrudan bir ilişki bulunmaması sayesinde sınırsız bir garanti vaadeden bu haz, seyircinin iktidarla ilişkisini de açığa çıkarmaktadır. Çünkü seyirci, haz dolayımıyla eksik duygusunu tatmine yönelirken, aynı anda - bilinçli ya da bilinçsiz şekilde- iktidara da yönelmektedir: Sinema iktidar ilişkilerini sahnelemekle kalmaz, seyircisine iktidar olma hazzını da yaşatır (Erdoğan, 1992:67-69). Özdeşleşme ve iktidar aracısı olarak sinema, temsilleri içselleştirmesi yoluyla, toplumsal bir gerçeklik inşa eder ve kültürden devralınan temsilin benliğinin parçası haline gelmesine katkı koyar (Ryan & Kellner, 2010:35-37).

Görüldüğü üzere, sinema aracılığı ile temsiller ve iktidara atfedilen imgeler yeniden ve daha güçlü bir biçimde üretilir. Yarattığı özdeşleşme etkisinin

eşsizliği ile diğer sanat dallarından ayrılan, güçlü bir iletişim ve sanat dalı olarak sinemanın cinsiyetçi ideolojinin hüküm sürdüğü bir mecra oluşu bağlamında incelenmesi tam da bu nedenle önem kazanmaktadır. Öztürk (2000:70), sinemanın gelişimiyle paralel ilerleyen cinsiyetçi ideolojinin, erkeği özne konumunda, kadını ise cinsel arzu nesnesi olarak kurguladığına dikkat çeker. Kadının, eril bakışın seyirlik nesnesi olduğu Hollywood sinemasını inceleyen Wood (aktaran Öztürk, 2000:71-72), ideal figürleri şöyle betimlemektedir: “1-İdeal erkek: Erkeksi (güçlü) bir serüvenci, kuvvetli, tuzağa düşmeyen adam. 2-İdeal kadın: Eş ve anne, mükemmel bir arkadaş, sonsuz dek yuvasının ve evinin güvenilir kaynağı”. Klasik sinema anlatısında final, bu etkin erkek ile edilgen kadının ilişkisinin nihayete erdirilmesi ve kendi cinselliğinden fazlasına işaret eden ‘aykırı’ kadın karakterin evlilikle ehlileştirilmesi, bu mümkün değilse, cezalandırılmasıyla düzenin yeniden tesis edilmesi üzerinden kurgulanmıştır (Hayward, 2012:70). Klasik sinema anlatısındaki bu kalıplar varlığını 1970’lere dek sürdürmüş ve erkek gücün taşıyıcısıyken kadın, erkeğin bakışına göre temsil edilerek, açık ya da örtük biçimde, ikincilikte/ötekilikte sabitlenmiştir. 1920’lerde modernliğin yükselmesiyle evcimen kadının yerini bağımsız kadın alırken, 1940’ların savaş ikliminde, kadınlar annelik ve yurtseverlikle ilişkilendirilmiştir (Nowell-Smith, 2003:401-402). 1950’lerin başında sinema, savaştan dönen ve kadınları bıraktıkları yerde bulamayan erkeklerin krizine çözüm aramıştır. Film noir türü ve bağımsız kadın temsilleriyle erkek bilinçdışının hadım edilme korkusuna iki temel kaçış yolu üretilmiştir: Kadını cezalandırma ya da fetişleştirme aracılığıyla onu tatmin aracına dönüştürme (Mulvey, 2019:211-212). Savaş sonrası dönemde, “Küçük Kadın’ın Büyük Ekonomi” anlamına geldiği fark edildiğinden kadın evi/ulusu onarmaya davet edilmiştir (Dyhouse, 2015:15-16). 1960’lar ve sonrasında yaşanan çok yönlü toplumsal değişim talepleri ve kadın hareketinin etkileri sinemada karşılık bulmuşsa da, egemen sinemanın kadın temsillerinde köklü bir değişim gerçekleşmemiştir. Ryan ve Kellner (2010: 335) de, klasik sinema anlatılarındaki temsillere güçlü, maceracı, her daim egemen erkek temsilleri üzerinden bakarken, “iktidar kurumlarının fiili olarak elde bulundurulması kadar iktidarın parçası” olan ve özneyi idealize eden temsillerin ister birey ister ulus düzeyinde olsun içselleştirilerek düşünce ve davranışı yönlendirdiğine, yerine başkalarının konulmasında frenleyici rol oynadığına değinirler. Özellikle erkek iktidarını fetişleştiren eril kahramanlık temsilleri pek çok toplumsal alanda erkek tahakkümünün yeniden üretilmesinin klasik bir yoludur.

Ancak 1970’lere gelindiğinde kadınlar, hem sinemadaki tektipleştirilmiş, edilgen kadın temsillerine hem de endüstrileşen sinema sektöründe kadın emeğinin sömürüsüne ve kadınların oyunculuk dışındaki üretim süreçlerinde profesyonelleşmelerine imkân tanınmamasına karşı seslerini yükseltmişlerdir. Bu dönemde hem kadın yönetmen sayısında artış ve temsillerde iyileşme yaşanmış hem de erkek yönetmenler ve egemen sinema, kamerayı kadınların hikayelerine çevirmeye başlamıştır. Monaco’ya (2009: 257) göre, bu yöneliş köklü bir değişiklikle sonlanmamış kadın hareketinin basıncından etkilenilmiş, ondan öğrenilmemiştir. Kadınların sinemanın cinsiyetçi kurgusunu değiştirme çabası sadece egemen sinema üretimleriyle sınırlı kalmamış, feminist film kuramcılarını nesneleştirilerek eril bakışın hizmetine sunulan kadın imgesini

erkeğin iktidar konumu bağlamında tartışmaya açmışlardır. İlk feminist film eleştirmenlerinden Claire Johnston, klasik sinemadaki ‘kadın miti’ni bir uzlaşma olarak yorumlayıp “erkek olmayan öteki”den başka anlam ifade etmeyen bu temsilin sinemanın yarattığı gerçeklik hissiyle doğallaştırıldığına dikkat çekerken, Molly Haskell *From Reverence to Rape*’de (1974) sinemada kadının ideolojik inşasının saygıyla tasvirde tecavüze evrilmesini incelemiştir (Hayward, 2012:139). Aynı yıllarda feminist sinema dergisi *Frauen und Film* ile *Screen, M/F* ve *Camera Obscura*’da süren tartışmaların da etkisiyle feminist film teorisi gelişmeye başlamıştır (Smelik, 2008:3-4).

Laura Mulvey ise, yazıldığı dönemden itibaren çokça tartışılan makalesi *Görsel Haz ve Anlatı Sineması* (1975) ile sinemada bakmanın hazzının, bakışın nesnesi olan kadına yöneltildiğinde, eşitsizliği yeniden üretmek cinsiyeti seyreden/etkin/erkek ve seyredilen/edilgen/ dişi olarak böldüğünü ifade etmiştir. Mulvey’e göre (2019:218), hem perdedeki karakterler hem de perdenin diğer tarafındaki seyirciler için erkeğin fantezisine uygun olarak biçimlendirilmiş kadın, bakışın nesnesine ve iğdişlik tehdidinin sembolüne indirgenmiştir. Kendi teşhirciliğine bakmada isteksiz erkek, öznesi olduğu bakışı özdeşleştiği kahramana aktarır, bu yolla filmin fantezisini denetleyerek iktidar sahibi olmanın hazzını yaşar (Mulvey, 2019: 210). Anneke Smelik de (2008:1), sinemayı, “kadınlar ve dişillik ile erkekler ve erillik, kısaca cinsel farklılıklar üzerine mitlerin üretildiği, yeniden üretildiği ve bunların temsil edildiği kültürel bir pratik” olarak tanımlamaktadır.

Görüldüğü gibi sinema, seyretme hazzının iktidarla ilişkisi ve eril bakışa uygun temsiller sunması ile toplumsal cinsiyeti yeniden üreten bir mecra. İktidar ilişkilerince yapılandırılan diğer tüm kavramlar gibi toplumsal cinsiyete dair atıfların da sinema yoluyla doğallaştırılarak içselleştirilmesi ya da süregiden eşitsizliğin görünür kılinarak eleştirel bir biçimde değerlendirilmesi filme dair farklı okumalar yapabilmekle ilişkilidir. Filmlerin Toplumsal Cinsiyet ve Medya derslerinde eğitim materyali olarak kullanılması, bu alanda üretim yapmak üzere eğitim alan öğrencilere toplumsal cinsiyet kavramına dair temel bir perspektif sunması ve sinemadaki cinsiyetçi ideolojinin yeniden üretimini anlamlandırmayı sağlayan eleştirel bakış kazandırabilmesi açısından çok önemlidir.

Yeni Bir Bakış Kazanmak: Toplumsal Cinsiyetin Filmlerde Temsiline Dair Derslik Deneyimleri

Betimleyici bir nitel araştırma olarak tasarlanan bu çalışma, temsili sunan ve temsili kuran bir mecra olan sinemanın, toplumsal cinsiyet kavramını somutlaştırma ve tartışmaya etkisini derslik deneyimlerine odaklanarak açığa çıkarabilmeyi amaçlamaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek üzere, ilk olarak İletişim Fakültelerinde Toplumsal Cinsiyet ve Medya derslerini yürütmüş öğretim elemanlarına ardından da Mersin Üniversitesi İletişim Fakültesi’nde ilgili dersi almış öğrencilere ait veriler anket tekniği ile toplanmış ve elde edilen bulgular filmlerin materyal olarak kullanımının toplumsal cinsiyet pratiklerini anlamlandırmaya etkisi bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada, örneklemden evrene doğru genelleme yapmaya değil zengin bilgi yüklü durumların derinlemesine analizine imkân tanıyan ve “farklılıklarda birleşen önemli ortak örüntüleri belirlemek” için kullanılan amaçlı örneklem (Patton, 2014:242-3) yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme yöntemi

kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme yöntemi, araştırmacı tarafından daha önce belirlenmiş ölçütleri karşılayan durumların çalışılmasını temel almaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2013:140). İletişim Fakültelerinde Toplumsal Cinsiyet ve Medya derslerini vermek ve aynı fakültede bu dersi almış olmak, çalışmanın örnekleme ölçütü olarak kullanılmış ve çalışmaya gönüllü olarak katılan 25 öğretim görevlisi ile 44 öğrenci çalışma grubunu oluşturmuştur.

Filmlerin Ders Materyali Olarak Kullanıldığı Toplumsal Cinsiyet ve Medya Derslerine İlişkin Öğretim Elemanı Deneyimleri

Çalışmada öncelikle, İletişim Fakültelerinde Toplumsal Cinsiyet ve Medya dersinin yürütücülüğünü yapmış öğretim elemanlarına e-posta ile ulaşılarak, 4'ü açık uçlu olmak üzere, 10 sorudan oluşan ve araştırmacılar tarafından tasarlanmış anket formu iletilmiştir. Anket içeriklerinde ilgili derslerde film materyalinin kullanımına odaklanılmış, bu kapsam dışında soruya yer verilmemiştir. Çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden öğretim elemanlarının derslerinde filmleri materyal olarak kullanma sıklıkları, kullanım tercihlerini belirleyen amaç ve kriterler, filmlerin diğer ders materyalleri ile ilişkisi ve kullanılan filmlerin gösteriminden sonra elde edilen geri dönüşlere odaklanan sorular kapalı uçlu soruları oluşturmuştur. Film türleri ve akımlara dair tercihler ile derslerde kullanılan ya da kullanılması planlanan filmlerin isim ve temalarına odaklanan sorular, açık uçlu sorular şeklinde tasarlanmıştır. Ulaşılan öğretim elemanlarından %84'ü ankete dönüş sağlamıştır. Ankete dönüş sağlayan öğretim elemanları arasında filmleri eğitim materyali olarak kullananların oranı %71,5 iken, kullanmayanların oranı %28,5'dir.

Derslerini filmleri eğitim materyali olarak kullanarak yürütmeyi tercih eden öğretim elemanlarından, filmleri bir ders döneminde 1 kez kullananların oranı %20 iken, 2 kez veya daha fazla kullananların oranı %80'dir. Bir ders döneminde 4 kez veya daha fazla kez film kullanan öğretim elemanı yoktur. Katılımcılardan %40'ı eğitim materyali olarak kullandıkları filmleri, "konuyla ilgili literatür taramasından hareketle", yine %40'ı "bir önceki ders yılında yapılan tespitler sonucunda", %20'si ise "toplumsal cinsiyet ile ilgili film içerikleri ve listelerini araştırarak" belirledikleri şeklinde yanıt vermiş; "öğretim üyesi/arkadaş önerisi", "öğrenci önerisi", "medyada görmek" seçeneklerini tercih eden katılımcı olmamıştır.

Filmleri, "diğer ders materyallerini destekleyen metinler" olarak gören katılımcıların oranı %80 iken, "ayrı birer metin olarak gören"lerin oranı %20'dir. Filmlerin birlikte kullanıldığı materyallerden kitap ve ders notunun kullanım oranları %40 iken, slayt/sunum tercihini seçen katılımcıların oranı %20'dir. Katılımcıların %80'i eğitim materyali olarak seçtikleri filmlerin "ders içeriğini destekleyici işlev taşımasını" beklerken, %20'si "yeni bir bakış açısı/ tartışma başlığı kazandırması"na amaçlamaktadır. Ankete katılan tüm öğretim elemanları, eğitim materyali olarak kullandıkları filmlere ilişkin dönüt aldıklarını belirtmiştir. Katılımcıların %80'i dönütleri, "derslikte yüzyüze tartışarak" elde ettiklerini belirtirken, dönütleri "yazılı sınav sorusu haline getirerek elde etme" seçeneğine ait oran %20'dir. Tercih edilen film türlerinin "kurmaca", "belgesel" ve "her ikisi de" seçenekleri ile sınırlandırıldığı soruya katılımcıların %80'i "her ikisi de", %20'si "kurmaca" yanıtını verirken, yalnızca "belgesel" türünü tercih eden katılımcı olmamıştır. Her iki yapıım türünü de tercih eden katılımcıların tercih nedenlerine ilişkin görüşlerinden bazıları şöyledir:⁴

Kurmaca filmler dersi destekler nitelikte olsa da farklı tartışmalar da açacağından sınıf ortamında epey işlevsel olmaktadır. Belgesel ise doğrudan konuyla ilgili belge niteliğinde bilgiler sunduğundan öğrencilerin kalıcı olarak öğrenmelerine yardımcı olmaktadır. (Ö.E. 9) Belli bir türe sıkıştırmak yapılandırmak olur. (Ö.E.12) Her iki türde de iyi örnekler var, iki türden de nitelikli yapımlar izlemelerini tercih ediyorum. (Ö.E.7)

Ders materyali olarak kurmaca filmleri tercih eden katılımcıların görüşleri ise şu şekildedir:

Kurmaca filmlerin öğrenciler üzerindeki etkisinin daha yoğun olduğunu düşünüyorum. (Ö.E.16)
Kurmaca sınıf ortamında tartışma açmaya daha uygun. (Ö.E.1)

Öğretim elemanlarının %93,3'ü seçtikleri filmlerin anaakım veya bağımsız yapımlar olmasının tercih sürecinde belirleyici bir faktör olmadığı konusunda mutabakata sahipken, %6,6'sı yapım türünün tercih nedeni olduğunu belirtmiştir. Bu nedenin gerekçelendirilmesine ilişkin açık uçlu soruya verilen yanıtlardan biri şöyledir:

Tercih yapabilmek için öğrenim potansiyeline bağlı olarak karar veriyorum. (Ö.E.7)

Eğitim materyali olarak kullanılan filmlerin temalarına odaklanan açık uçlu soruya verilen yanıtlarda, tercih yoğunluğuna göre sırasıyla, “feminizm”, “kadın hakları”, “toplumsal cinsiyet”, “feminist hareketler”, “kadın”, “kültür”, “gündelik hayat”, “toplumsal cinsiyet rolleri”, “kızkardeşlik”, “ataerkillik”, “sosyal roller”, “şiddet” “aşk”, “toplumsal cinsiyet kalıp yargıları” ve “kadına yönelik şiddet” ifadeleri kullanılmıştır. Ankete katılan öğretim elemanları, “Toplumsal Cinsiyet ve Medya dersinde eğitim materyali olarak kullandıkları veya kullanmayı planladıkları filmleri” ise, *Alien*, *Frida*, *Fried Green Tomatoes/Kızarmış Yeşil Domatesler*, *Iron Jawed Angels/Demir Çeneli Melekler*, *Namus Nedir?*, *North Country/Tek Başına*, *Osama*, *Persepolis*, *Piano*, *Saute ma ville*, *Suffragette/Diren!*, *Thelma and Louise* ve *Volver/Dönüş* olarak sıralamıştır. *Thelma and Louise*, *Suffragette* ve *Fried Green Tomatoes* ankete katılan öğretim elemanlarının eğitim materyali olarak seçtikleri filmlerden en fazla tercih edilenlerdir. İlgili derste eğitim materyali olarak kullanılan filmlerle ilgili bir değerlendirme yapmadan önce onlar hakkında kısaca bilgi vermek gerektiği, bu yolla öğretim elemanlarının tercih nedenleri ile toplumsal cinsiyet temsillerini tartışmada öğrencilerde karşılık bulması amaçlanan etki arasındaki ilişkisinin de açığa çıkarılabileceği düşünülmektedir.

Katılımcıların en fazla tercih ettiği film olan *Thelma and Louise* (Ridley Scott, 1991), farklı hayatlara sahip iki arkadaşın hafta sonu tatilini anlatır. Sıklıkla feminist film olarak görülmesine karşın, Hayward'ın da belirttiği gibi Hollywood'un ödipal yörüngesinin takipçisidir; film düzen/düzensizlik/yeniden düzen ile iki kadının ömür boyu hapis cezası ve intihar arasındaki tercihleri üzerinden ilerler (Hayward, 2012: 46; Monaco, 2009:260). *Fried Green Tomatoes/Kızarmış Yeşil Domatesler* (Jon Avnet, 1991), kutsal evlilik ve ideal bedene dair dayatmalarla çevrelenmiş Evelyn ile hayatının son günlerini

yaşayan Ninny'nin dostluğu odağında, kadınlığa her dönemde bir varoluş mücadelesi olarak bakmaktadır. En çok tercih edilen filmlerden bir diğeri olan *Suffragette/Diren* (Sarah Gavron, 2015), 1912 İngiltere'sinde oy hakları için mücadele eden kadınların deneyimlerinden ilhamla üretilmiştir. Aynı mücadelenin Birleşik Devletler'deki seyrine bakan *Iron Jawed Angels/Demir Çeneli Melekler* (Katja von Garnier, 2004) gibi, kadınlık deneyimlerini ırk ve sınıf bağlamları üzerinden okumaya imkân tanır.

Şiddet dolu evliliğini sonlandırarak madende çalışmaya başlayan bir kadının işyerinde yaşadığı cinsel tacizin cezalandırılmasını talep ettiği öyküsüyle *North Country/Tek Başına* (Niki Caro, 2005), iki kız kardeşin hayatından yola çıkarak kadın dayanışmasına bakan *Volver/Dönüş* (Pedro Almodovar, 2006) ve 'güçlü/özgür kadınlık' inşasının bedenle, aşkla, kültürle ilişkisini kuran *Frida* (Julie Taymor, 2002); kadınlığı ataerkil aile, annelik, cinsiyetçi iş ortamı, hukuk ve şiddet bağlamlarında okumaya açarlar. Evliliğini erkeklerin kararlaştırdığı Ada'nın hikâyesini konu edinen *The Piano* (Jane Campion, 1993) kadınlığa, Viktoryen dönemin ahlak anlayışı ve sömürgeciliğine odaklanarak yaklaşır. Kadın karakteri bakışın taşıyıcısı haline getirip, gözetlemeciliğin ve arzunun hazzını kadına atfederek egemen sinema kodlarına karşıt bir dil oluşturan (Öztürk, 2000:147-148) filmin, listedeki diğer 'kadın hikâyeleri'nden daha ufuk açıcı bir perspektife sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Farklı dönemlerde Afganistan ve İran'da değişen düzenlere kız çocuklarının gözünden bakan *Osama* (Siddiq Barmak, 2003) ve *Persepolis* (Marjane Satrapi ve Vincent Paronnaud, 2007), dinle şekillenmiş siyasi otoritenin, kadın ve çocukların hayatı üzerindeki etkisini anlatmaktadır. Tercih edilen filmler arasında bilimkurgu türündeki tek yapım olan *Alien* (Ridley Scott, 1979), kadın kahramanı şefkatin sınırlarına hapsedmeyişi ile türünde bir ilki gerçekleştirmiştir. Bordwell ve Thompson'a göre (2012:337), *Alien*'da kadının annelik ile korkusuz bir savaşçı olmak arasında tercihe zorlanmaması kadın hareketinin, beklenmeyen bir türe, bilimkurgu sinemasına etkisidir. Listedeki tek belgesel yapım olan *Namus Nedir?* (Birsan Atakan, Melek Özman, Güzin Sağlam ve Ülkü Songül, 2008), kadınların hayatını tahakküm altına alan kavrama "feminist açıdan bakmayı denemek" amacıyla yola çıkar. Mutfaktaki bir kadının günlük rutinini, özel alan içinde varlığına yabancılaşan kadınlığı tartışmaya açarak anlatan *Saute ma Ville* (Chantal Akerman, 1968) ise, listedeki diğer filmlerden çok daha erken dönemde üretilmiş olmasına karşın, feminist sinema dilini yoğun biçimde etkilemeye devam etmektedir.

Ankete katılan öğretim elemanlarının eğitim materyali olarak tercih ettiklerini söyledikleri bu 14 filmde %21.4'ü bağımsız yapım, %92.8'i kurmaca yapımdır ve sekiz filmin yönetmeni kadındır. Filmlerin odağında varoluş çabaları, kuşatılmaları, direnişleri, dayanışmaları ile kadınların yaşam deneyimleri vardır. Erkeklik ve queer temsilleri anlatının merkezine alan herhangi bir film ise tercih edilmemiştir. Anket sonuçlarına bu açıdan bakıldığında, toplumsal cinsiyet kavramına kadının ikincilleştirilmesi üzerinden yaklaşıldığını, ataerkil iktidar ilişkilerinin hem nesnesi hem öznesi konumunda olan erkeklik deneyimlerinin (Sancar, 2009:11) ötelendiğini söylemek mümkündür. Toplumsal Cinsiyet ve Medya derslerinde filmlerin eğitim materyali olarak kullanılmasının egemen kadınlık kodlarını reddetme ve direniş

pratiklerini tartışmaya katkı koyan bir derslik deneyimini açığa çıkardığı söylenebilir.

Filmlerin Ders Materyali Olarak Kullanıldığı Toplumsal Cinsiyet ve Medya Derslerine İlişkin Öğrenci Deneyimleri

Bu çalışmada, filmlerin eğitim materyali olarak kullanıldığı Toplumsal Cinsiyet ve Medya derslerindeki derslik deneyimine dair bütünlüklü bir değerlendirme yapabilmek için, materyal kullanımının öğrenciler için ifade ettiği anlamları ortaya çıkarmaya yönelik bir başka anket çalışması daha yapılmıştır. Araştırmanın ikinci aşamasındaki çalışma grubu, bir ders dönemi boyunca ilgili dersi almış ve başarılı olmuş, çalışmaya gönüllülük ile dahil olan Mersin Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Katılımcılara dair hiçbir demografik bilgi içermeyen ve ders döneminde filmlerin materyal olarak kullanımı ve bu filmlerin toplumsal cinsiyete ilişkin bakışa etkilerine odaklanan, 1’i açık uçlu olmak üzere, 7 soruluk anket 44 öğrenci tarafından yanıtlanmıştır. Filmlerin ders materyali olarak kullanım sıklığı, yarattığı etki açısından diğer ders materyalleriyle karşılaştırılması, toplumsal cinsiyete ilişkin yeni bir bakış kazanma potansiyeli anketin kapalı uçlu sorularını, izlenen filmlerin odaklandığı düşünülen temalar ise anketin kapalı uçlu sorularını oluşturmaktadır. Elektronik ortamda gerçekleştirilen ankete dönüş yapmayan ve herhangi bir soruyu yanıtlamayan katılımcı yoktur.

Ankete katılan öğrencilerin tamamı Toplumsal Cinsiyet ve Medya derslerinde filmlerin ders materyali olarak kullanıldığını belirtmişlerdir. İlgili derste bir dönemde kaç kez film izlendiğini tespit etmeyi amaçlayan soruya, katılımcıların %72,7’si “4 veya daha fazla kez”, %27,3’ü ise “2 veya daha fazla kez” yanıtını verirken, “1 ya da 2 kez” seçeneğini tercih eden olmamıştır. “Toplumsal cinsiyet kavramını anlamlandırmada filmlerin diğer ders materyallerinden daha etkili olduğunu” düşünen katılımcıların oranı %100’dür. Yine katılımcıların tamamı, “filmlerin ders materyali olarak kullanılmasının kendilerine toplumsal cinsiyet kavramı ve sinemada temsillerine ilişkin farklı bir bakış kazandırdığı” konusunda mutabakata sahiptir. Kazandıklarını düşündükleri yeni bakış açısının yoğunlaştığı fikirlerin sorulduğu ve birden fazla seçeneği tercih etme imkânlarının olduğu soruya katılımcıların %90,9’u “kadınların eşitlik taleplerine ilişkin yeni bir bakış açısı kazandım” yanıtını vermiştir. Aynı soruda “feminizm ve kadın haklarına ilişkin yeni bir bakış açısı kazandım” seçeneğini tercih edenlerin oranı %27,3 iken, “erkekliğin kimlik inşa sürecinin de sancılı olduğuna dair yeni bir bakış açısı kazandım” ve “LGBTİ+’lara yönelik algı ve tutumuma dair yeni bir bakış açısı kazandım” diyen katılımcıların oranları %18,2’dir.

İlgili derste eğitim materyali olarak kullanılan filmlerin odaklandığını düşündükleri temalara ilişkin açık uçlu soruya verilen yanıtlar ise, tercih yoğunluğuna göre sırasıyla, “kadın hakları”, “toplumsal cinsiyet” ve “feminizm” olmuştur. Bu yanıtları, “kadın hareketleri”, “cinsiyetçilik”, “kadın mücadelesi”, “eşitlik”, “ataerki”, “insan hakları”, “emek” izlemiştir. Temaları tanımlarken kavramları tercih etmeyen katılımcıların ifadelerinden bazılarında aşağıda yer verilmiştir:

Kadının nesneleştirilmesi (Ö. 32)

- Kadının mutfağa hapsedilmesi (Ö. 17)
Kadın ve erkeklere yüklenen roller (Ö. 24)
Kadınların, erkeklerin rollerini üstlenmesi (Ö.38)
Kadın=erkek (Ö.2)

Öğrencilerin derslik deneyimlerinin odağında, öğretim görevlilerinin eğitim materyali olarak tercih ettiği filmlerin de etkisiyle, kadınların varoluş mücadelesi ve eşitlik talebi vardır. Ancak öğrenciler ataerkil sistemine erkeklere yüklediği ödevler konusunda da fikir sahibi olmuştur ve dersle ilişkili kavramlara dair kazandıkları bakış, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına yönelik daha bütüncül bir reddediş içermektedir. Katılımcıların tamamı derste izledikleri filmlerin, toplumsal cinsiyet temalı başka filmler izleme ve kavram hakkında daha fazla araştırma yapma ihtimallerinde etkili olduğunu düşünmektedir. Filmler, öğrenciler için toplumsal cinsiyete dair yeni bir bakış açısı kazanmada diğer ders materyallerinden çok daha etkili olmuştur.

Sonuç

Bu çalışma, Toplumsal Cinsiyet ve Medya derslerinde filmlerin eğitim materyali olarak kullanımına ilişkin derslik deneyimlerini analiz etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede toplumsal cinsiyet temsillerinin yeniden üretildiği bir alan olarak sinemaya odaklanılmıştır. Sinema, hem anaakım filmler aracılığıyla egemen toplumsal cinsiyet normlarını inşaaya katkısı hem de üretim aşamalarındaki erkek egemen yapısı ile cinsiyetçi ideolojinin hüküm sürdüğü bir mecradır. Eşitsizliği doğallaştırarak görünmez kılan sinemaya eleştirel bir bakışla yaklaşmak ve egemen sinema pratiklerinin karşısındaki üretimleri tanımak, yeniden üretime katkı koymamak açısından değerlidir. Bu noktada, sektörde üretim yapmak için eğitim alan İletişim Fakültesi öğrencilerinin eleştirel bakış kazanmalarının önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Kavramları somutlaştırmaya ve bilginin kalıcılığına olumlu etkisiyle diğer eğitim materyallerinden ayrılan filmlerin, Toplumsal Cinsiyet ve Medya derslerinde kullanılması sayesinde, öğrencilerin toplumsal cinsiyet kavramına ilişkin temel bir bilinç ve cinsiyet temsillerinin egemen söylemle ilişkisini anlamlandırmalarını da sağlayacak olan eleştirel bir bakış kazanmaları mümkündür.

Çalışma kapsamında Toplumsal Cinsiyet ve Medya dersini alan öğrencilerin deneyimlerini açığa çıkarmak amacıyla hazırlanan anketin sonuçları da bu varsayım ile uyumludur. Ancak sonuçlar öğretim elemanlarının filmleri ders materyali olarak kullanma amaçları ile öğrenci deneyimlerinin bütünüyle örtüşmediğini de göstermektedir. Çünkü öğretim elemanlarının %80'i filmleri "diğer ders materyallerini destekleyici metin" ve %20'si "ayrı birer metin" olarak görürken, ankete katılan öğrencilerin tamamı filmleri diğer ders materyallerinden daha etkili bulduklarını belirtmektedir.

Benzer bir sonuç filmlerin olası işlevlerine dair sorularda da açığa çıkmış, öğretim elemanlarının %80'i filmlerin "ders içeriğini destekleyici işlev taşıması"nı ve yalnızca %20'si "yeni bir bakış açısı/tartışma başlığı kazandırması"nı beklerken, çalışmaya katılan öğrencilerin tamamı ders dönemi boyunca izledikleri filmlerle toplumsal cinsiyet kavramı ve sinemada toplumsal cinsiyet temsillerine ilişkin farklı bir bakış kazandıklarını belirtmiştir. Buradan hareketle, Toplumsal Cinsiyet ve Medya derslerinde filmlerin eğitim materyali olarak kullanılmasının öğrenciler

açısından öğretim elemanlarının tercih nedeni ve amaçlarından öte bir anlam taşıdığı görülmektedir. Öğrencilerin yeni bir bakış açısı kazanmada filmlere atfettikleri rol, filmlerin sosyolojik kavramların algılanıp derinleştirilmesindeki işlevini açığa çıkaran (Diken & Lausten, 2010) ve derste kullanımlarının kavram ya da kuramları tartışılabilir hâle getirerek kalıcılaşmasına odaklanan çalışmaların (Çayırıcıoğlu, 2014) sonucuyla paraleldir. Alan yazında, özellikle toplumsal cinsiyet sosyolojisine içkin kavramların algılanışı ve egemen kalıp yargılara yönelik eleştirel bir bakışın gelişmesinde filmlerin derslik deneyimlerindeki rolünü inceleyen çalışmalarla da (Fehim-Kennedy vd., 2011:6-8; Dil, 2017:64) uyumlu bulgular elde edilmiştir. Bu çalışmanın katılımcısı olan öğrenciler için filmler, ilgili kavramların diğer ders materyallerinden daha etkili biçimde anlamlandırılmasında ve yeni bakış açılarının kazanıldığı bir derslik deneyiminin ortaya çıkmasında en etkin rolü oynamaktadır.

Anket çalışmasında dikkat çeken bir diğer sonuç da filmlerin eğitim materyali olarak kullanıldığı Toplumsal Cinsiyet ve Medya derslerindeki tema ve tartışmaların, öğrenciler ve öğretim üyeleri açısından, ‘kadınların ikincilleştirilmesi’ üzerinde yoğunlaşmış olduğudur. Öğretim üyelerinin eğitim materyali olarak kullandıkları filmlerin temaları olan “kadın hakları” ve “feminizm”, öğrencilerin yeni bakış açıları kazandıklarını belirttikleri temaların da başında gelmektedir. Bu bulgu Fehim-Kennedy ve arkadaşlarının (2011:6) çalışmasında, toplumsal cinsiyet temalı filmlerin öğrenciler tarafından kadının özel alan, ev içi emekle temsil edilişi ve ataerkil sistem tarafından görünmez kılınışıyla ilişkilendirilmesi ile uyumludur.

Bu araştırmanın çalışma grubunu oluşturan öğrenciler, filmlerin temalarını özetledikleri yanıtlarında, kadınların konum ve mücadeleleri konusunda öğretim elemanlarının tercihleriyle örtüşen temalar belirtmiş olmakla beraber, öğretim elemanlarının film tercihlerine yön veren temaların odağında yer almayan başlıklarda, erkeklik inşası ve LGBTİ+’lara yönelik algıda, yeni bakış açıları kazandıklarını da ifade etmişlerdir. Bu bulgu da, toplumsal cinsiyet temalı filmlerin kullanımı ile, öğrencilerin erkeklığe dair eleştirel bakış kazandığını (Fehim-Kennedy vd., 2011) ve egemen erkeklik rollerine dair algının anlamlı biçimde düştüğünü gösteren çalışmalar (Dil, 2017:64) ile uyumludur.

Çalışma grubundan elde edilen sonuçlar, Türkiye gibi toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin keskin biçimde sürdüğü bir ülkede, bu eşitsizliği inşa eden en önemli odaklardan biri olan medya metinlerinin üreticilerini yetiştiren İletişim Fakültelerindeki derslik deneyimlerini yansıtmaları bakımından önem kazanmaktadır. Özellikle öğrenciler açısından bakıldığında bu deneyimin, toplumsal pratikleri anlamlandırmanın aracısına dönüştüğü, cinsiyet eşitsizliğine karşı duyarlılık kazanmanın yanı sıra kendi eylemleri üzerine düşünme ve egemen dışındaki kimliklerle tanışma imkânı sunduğu görülmektedir. Öğrencilerin farklı kültürel arka planlara sahip olduğu ve bu nedenle toplumsal cinsiyet hakkındaki okumaların her öğrencide benzer tartışma olanakları yaratamayacağı düşünüldüğünde, yaşamın yansımaları olarak filmlerin açtığı alan önem kazanmaktadır. Öğrencilerin kavramı anlamlandırmada filmleri daha etkili bulmalarını, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine uyum sağlamamanın toplumsal dışlanma ile karşılanmasıyla birlikte düşünmek mümkündür. Toplumsal cinsiyeti filmlerdeki karakterlerin

yolculuğundan hareketle okumak, dışlanma kaygısı ya da travma nedeniyle kendi deneyimini paylaşmak istemeyen öğrenciler için konuşma imkânı yaratması üzerinden de değerlendirilebilir. Türkiye gibi, kadınlığa suskunluk, heteronormative dışı deneyimlere görünmezlik dayatılan ülkelerde, toplumsal cinsiyet temalı filmlerin derslik deneyiminin parçası oluşu, pek çok öğrenci için hayatlarında ilk kez ataerkil kodların dışında tartışabilme potansiyeli taşımaktadır. Filmler, egemen dışı kimlikler için eşit bir derslik deneyimi alanı açarken, ileriki dönemin üreticilerini de ataerkil sinema kodlarının kısıldığı üretimler için donatmakta; sosyal çevreleri ile paylaşacakları günlük pratiklerini dönüştüren bir etki yaratmayı aşarak, medyada toplumsal cinsiyet temsillerinin eşitlikçi bir zemine taşınmasına katkı koyma potansiyeli barındırmaktadır.

Toplumsal cinsiyetin karşılıklı inşa ve eşitsizlik bağlamında okunma çabası, gerçeklik/doğallık yanılması için kuşkusuz çok değerli bir adımdır ve kadına yönelik şiddetin her gün arttığı ülkemizde, kadın mücadelelerinin derslik deneyiminin merkezinde yer alması kaçınılmaz bir tercihtir. Fakat ikili normatif düzende gelişen bu eşitsizliği ve ataerkil sistemin yapısını daha bütünlüklü biçimde kavramak için, kitle iletişim araçları ve popüler kültürde incelenmesi ile sabit ve tarih dışı anlamları dışında algılanabilecek erkeklik (Connell: 2012, s.6) ve LGBTİ+ deneyimlerinin de daha fazla tartışılması gereklidir.

Buradan hareketle çalışmanın önerisi, ilgili derslerde gösterilen filmlerin toplumsal cinsiyete dair eleştirel bakışı derinleştirmeye katkı sunabilmesi açısından temalara ayrılarak sınıflandırılmasıdır. Hem kadınlık deneyimlerine hem de eksikli kaldığı görülen kadınlık dışındaki temsillere farklı perspektiflerden bakmayı sağlayabilecek farklı dönem ve coğrafyalarda feminist bir bakışla ve/veya karşı sinema pratiği olarak üretilmiş filmler, erkeklik inşası ve erkeklikler arası hiyerarşi ilişkisini anlamlandırabilecek filmler, LGBTİ+ deneyimler ve heteronormatif kurguya karşı kimlik inşasını anlatan filmler; Türkiye'deki kadınlık deneyimleri ve sinema alanında kadınların varlığını da tartışmaya imkân vermesi açısından ülkemizden kadın yönetmenlerin farklı dönemlerden üretimleri, geleneksel sinemada eril bakışı tartışabilmek adına sinema tarihinde öne çıkan yapımlar ile eşitlik mücadelesini tarihsel biçimde kavramaya yardımcı olma potansiyelleri nedeniyle toplumsal cinsiyet odaklı belgesellerin derslik deneyimine katkı sunabilecek temalar olduğu düşünülmektedir.

Notlar

¹World Economic Forum, Global Gender Gap Report 2021. Erişim Adresi: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf

²İlgili belge Yükseköğretim Kurumu'nun web sitesinden Şubat 2019'dan sonra kaldırılmıştır.

³Bu metaforunda, karanlık mağarada bulunan tutsaklar yüzleri duvarlara dönük, hareketsiz biçimde otururlar. Arkalarında, yüksekte yer alan meşalenin yardımıyla duvarlardaki gölgeleri görürler. Gördükleri aslında kendi gölgeleridir ve zamanla gerçekliğin bu gölgeler olduğuna inanarak mağara dışında bir yaşam olduğuna ihtimal veremez hale gelirler (Erdoğan, 1993:32).

⁴Katılımcılara dair özel ifadeler yer verilirken, anket formlarının sıralamasına göre kodlama yapılmış ve öğretim elemanları Ö.E.1, Ö.E.2...., öğrenciler ise Ö.1, Ö.2... şeklinde ifade edilmiştir.

Kaynakça

- Acar-Savran, G. (2009). *Beden Emek Tarih Diyalektik Bir Feminizm İçin*. İstanbul: Kanat Kitap.
- Başboğaoğlu, U. (2011). Öğretim Sürecinde Kullanılan Araçlar ve Görsel- İşitsel Araçlar. İçinde Demirel Ö. & Altun E. (Der.), *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı* Ankara: Pegem Akademi: 67-85.
- Birkök, M.C. (2008). Bir Toplumsallaştırma Aracı Olarak Eğitimde Alternatif Medya Kullanımı: Sinema Filmleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(2):1-12.
- Bordwell, D. & Thompson, K. (2012). *Film Sanatı Bir Giriş*. (Çev. Emrah Suat Onat & Ertan Yılmaz). Ankara: De Ki Yayıncılık.
- Büker, S. (1996). “Kuram mı? Yorum mu?”. İçinde Büker S. (Der.), *Film Dili: Kuramsal ve Eleştirel Eğilimler* İstanbul: Kavram Yayınları:166-170.
- Büker, S. (2000-2003). Ankara Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon Sinema Bölümü, Film Analizi ve Yorum Dersi Yayımlanmamış Ders Notları.
- Cangöz, İ. (2013). İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Farkındalığı ve Cinsiyetçi Şiddetle İlgili Görüşleri. *İleti-ş-im Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 19: 41-64.
- Çayırıcıoğlu, D. (2014). Sosyolojide Sinema Filmlerinin Eğitsel Araç Olarak Kullanılması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi.
- Connell, R. (2012). Masculinity Research and Global Change. *Masculinities and Social Change*, 1(1): 4-18.
- Çelik, L. (2011). Öğretim Materyallerinin Hazırlanması ve Seçimi. İçinde, Demirel Ö. & Altun E. (Der.), *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*. Ankara: Pegem Akademi: 27-66.
- Demirel, Ö. & Yağcı, E. (2011). Eğitim, Öğretim Teknolojisi ve İletişim. İçinde, Demirel Ö. & Altun E. (Der.), *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*. Ankara: Pegem Akademi:1-25.
- Diken, B. & Laustsen C.B. (2010). *Filmlerle Sosyoloji*. (Çev. Akın S.). İstanbul: Metis.
- Dil, K. (2017). İnteraktif Yöntemlerin Öğrencilerdeki Toplumsal Cinsiyet Farkındalığına Etkisi: “Toplumsal cinsiyet ve Türkiye’de kadın” Dersi Örneği. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10): 57-69.
- Dyhouse, C. (2015). *Gösteriş Kadınlar, Tarih, Feminizm*. (Çev. Akın D.). İstanbul: Can Yay.
- Erdoğan, N. (1992). *Sinema Kitabı*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Erdoğan, N. (1993). *Seyirci ve Sinema*. Ankara: A126 Yayınları.
- Fehim-Kennedy N., Senses, N. & Ayan, P. (2011). Grasping the Social through Movies. *Teaching in Higher Education*, 16(1): 1-14

- Göğüş-Tan, M. (2018). Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği haritalama ve izleme çalışması. Ankara: Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği Yayınları. Erişim adresi: <http://ceidizleme.org/medya/dosya/75.pdf>. Erişim Tarihi: 18/01/2020.
- Hayward, S. (2012). *Sinemanın Temel Kavramları*. (Çev. Kutay U. & Çavuş M.). İstanbul: Es Yayınları.
- Monaco, J. (2009). *Bir Film Nasıl Okunur? Sinema Dili, Tarihi ve Kuramı*. (Çev. Yılmaz E.). İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Mulvey, L. (2019). Görsel Haz ve Anlatı Sineması. İçinde, Büker S. & Topçu G.Y. (Der.), *Sinema: Tarih-Kuram-Eleştiri* (Çev. Abisel N.), İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları: 201-218.
- Nowell-Smith, G. (2003). *Dünya Sinema Tarihi*. (Çev. Fethi A.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ryan, M. & Kellner, D. (2010). *Politik Kamera Çağdaş Hollywood Sinemasının İdeolojisi ve Politikası*. (Çev. Özsayar E.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Öztaş, S. (2007). Tarih Öğretimi ve Filmler: Tarih Öğretiminde Film Kullanılmasının Öğrenci Başarısı Üzerindeki Etkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Öztürk, S.R. (2000). *Sinemada Kadın Olmak: Sanat Filmlerinde Kadın İmgeleri*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Patton, M.Q. (2014). Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi.
- Sancar, S. (2009). Erkeklik: İmkânsız İktidar Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler. İstanbul: Metis Yayınları.
- Saylan, F. (2012). Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim. İçinde, Saylan F. (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim: Olanaklar ve Sınırlar*. Ankara: Dipnot Yayınları:19-76.
- Scott, J.W. (2007). *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi*. (Çev. Kılıç A.T.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Segal, L. (1992). *Ağır Çekim Değişen Erkekler Değişen Erkeklikler*. (Çev. Ersoy V.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Smelik, A. (2008). *Feminist Sinema ve Film Teorisi ve Ayna Çatladı*. (Çev. Koç D.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Tan, M. (2008). Eğitim. Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri. İçinde *Kadın Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset Raporunun Güncellenmesi*. İstanbul:TÜSİAD: 23-112. İnternet adresi: <https://tusiad.org>. Erişim Tarihi: 18/02/2020
- Yakar-İnce, H.G. (2013). Sinema Filmlerinin Eğitim Amaçlı Kullanımı: Tarihsel Bir Değerlendirme. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*. 19: 21-36.

- Yalın, H.İ. (2012). Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme. Ankara:Nobel Akademik Yay.
- Yıldırım, A. & Şimşek H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yay.
- Yıldırım, İ.E., Ergüt, Ö. & Camkıran, C. (2017). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Konusundaki Farkındalığın Belirlenmesine Yönelik Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 2: 37-46.